

*Волосянко І. В.,**викладачка кафедри української філології та суспільствознавчих дисциплін
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
<https://orcid.org/0000-0003-0761-1587>*

ХУДОЖНЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ДИТИНА І ВІЙНА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ АНТИМІЛІТАРНІЙ ПРОЗІ

Анотація. У статті досліджено особливості художньої репрезентації концепту «дитина і війна» в сучасній українській прозі про російсько-українську війну. Актуальність дослідження зумовлена активним розвитком сучасної воєнної літератури та необхідністю комплексного літературознавчого осмислення образу дитини як одного з провідних носіїв художньої концепції війни. Простежено еволюцію концепту «дитина і війна» в українській літературній традиції – від творчості письменників-шістдесятників до сучасної воєнної прози, у якій дитячий персонаж постає не лише свідком історичних подій, а й повноправним суб'єктом травматичного досвіду. Методологічну основу дослідження становлять історико-літературний, герменевтичний, порівняльно-типологічний методи, а також елементи наратологічного та поетикального аналізу. На матеріалі роману «Доця» Тамари Горіха Зерня й оповідання «Вона обирає життя» Юлії Ілюхи проаналізовано особливості функціонування дитячих образів, специфіку їхньої художньої репрезентації та роль у моделюванні воєнної реальності. З'ясовано, що через дитячу фокалізацію, психологізм, систему символічних художніх деталей, внутрішній монолог, художній контраст і поетику травми автори репрезентують руйнівний вплив війни на внутрішній світ дитини, її морально-психологічний стан, процес формування особистості та систему цінностей. Доведено, що дитячі персонажі виконують не лише сюжетотворчу, а й концептуальну функцію, концентруючи гуманістичний потенціал творів і репрезентуючи антропологічний та аксіологічний виміри сучасної воєнної прози. Встановлено, що сучасна українська література переосмислює традиційну модель концепту «дитина і війна», зміщуючи акценти з героїзації воєнних подій на художнє осмислення індивідуальної та колективної травми, втрати дому, руйнування дитячої картини світу й необхідності збереження людяності в умовах війни.

Ключові слова. сучасна українська література, воєнна проза, антимілітарний дискурс, концепт «дитина і війна», поетика травми, художня репрезентація, дитячий образ, психологізм.

Постановка проблеми. Концепт «дитина і війна» належить до провідних тематико-проблемних домінант української літературної традиції та є одним із найпродуктивніших способів художньої репрезентації воєнної реальності. У літературознавчому дискурсі він розглядається як важливий елемент поетики воєнної прози, оскільки саме дитяча перспектива забезпечує особливий тип художньої рецепції історичної катастрофи. Позбавлене ідеологічних нашарувань світосприйняття дитини дозволяє авторам відтворити війну не лише як істо-

ричний чи суспільно-політичний феномен, а насамперед як антропологічну й екзистенційну кризу, що руйнує особистість, систему моральних цінностей і звичну модель світобачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сучасної української літератури для дітей та юнацтва перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних літературознавців. Вагомий внесок у її дослідження зробили У. Баран, Н. Богданець-Білокаленко, М. Варданян, О. Горбонос, Т. Качак, В. Кизилова, Л. Круль, Л. Куца, Н. Марченко, Л. Овдійчук, О. Слижук та інші науковці. У своїх працях вони висвітлюють тематико-проблемний спектр сучасної дитячої літератури, досліджують її жанрово-стильові особливості, специфіку художньої образності, наративні стратегії, а також виховний, аксіологічний і соціокультурний потенціал творів, адресованих дитячій та юнацькій аудиторії. Особливу увагу проблемі художньої репрезентації війни в сучасній літературі для дітей та юнацтва приділяє Тетяна Качак. Дослідниця зазначає, що воєнна тематика є однією з визначальних тенденцій новітнього українського літературного процесу. На її думку, вікова адресованість художнього тексту зумовлює специфіку моделювання воєнної реальності та формування різних моделей її художньої репрезентації. Однією з них є відтворення подій через дитячу фокалізацію, коли наратив вибудовується навколо образу дитини або юного оповідача, який осмислює воєнну дійсність крізь призму власного емоційного досвіду. Інша модель ґрунтується на використанні казкових, алегоричних чи символічних образів, які оприявнюють воєнні події через систему художніх символів, культурних архетипів і фольклорних ремінісценцій. Третя модель репрезентує війну як деструктивну силу, що протиставляється гуманістичним цінностям, а її художнє подолання пов'язується з такими морально-етичними категоріями, як мужність, духовна стійкість, єдність, взаємодопомога та незламність [1]. Попри значний науковий інтерес до сучасної української літератури для дітей та юнацтва, проблема художньої репрезентації образу дитини в контексті російсько-української війни, зокрема крізь призму поетики травми, наративних стратегій і психологізації персонажів, потребує подальшого комплексного літературознавчого осмислення.

Мета дослідження – здійснити літературознавчий аналіз художньої репрезентації концепту «дитина і війна» в сучасній українській прозі, дослідити специфіку моделювання дитячого воєнного досвіду, визначити особливості поетики дитячих образів, наративної організації та художніх засобів репрезентації воєнної травми

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціальних

літературознавчих методів. *Історико-літературний метод* застосовано для простеження еволюції концепту «дитина і війна» в українській літературній традиції та визначення його трансформації в сучасній прозі про російсько-українську війну. За допомогою *культурно-історичного методу* з'ясовано взаємозв'язок художніх текстів із суспільно-історичним контекстом їхнього створення. *Герменевтичний метод* використано для інтерпретації ідейно-художнього змісту творів, авторської концепції війни та особливостей моделювання дитячого досвіду. Провідним у роботі став метод *літературознавчого аналізу художнього тексту*, що дав змогу дослідити поетику творів, систему образів, мотивно-тематичний комплекс, специфіку художньої деталі, символіки та психологізму. *Наратологічний метод* застосовано для аналізу особливостей фокалізації, організації оповіді та способів репрезентації дитячої свідомості. Елементи *порівняльно-типологічного методу* використано для зіставлення художніх моделей репрезентації концепту «дитина і війна» у прозі письменників-шістдесятників і сучасних українських авторів. Метод узагальнення дав можливість систематизувати результати дослідження та сформулювати основні висновки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художнє осмислення дитячого воєнного досвіду має глибоку традицію в українській літературі ХХ століття. До цієї проблематики зверталися письменники-шістдесятники – Віктор Близнець у повістях «Паруси над степом» і «Мовчун», Григорій Тютюнник у повістях «Вогник далеко в степу» та «Климок», а також Всеволод Нестайко у повісті «Це було в Києві». У цих творах дитячий персонаж виступає не лише центральним суб'єктом нарації, а й важливим фокалізатором художнього світу, через свідомість якого моделюється воєнна дійсність. Завдяки психологізму, внутрішній фокалізації та системі художніх деталей письменники репрезентують процес передчасного дорослішання дитини, її морально-етичний вибір, переживання втрати, страху, самотності та руйнування звичного життєвого простору. Таким чином формується гуманістична концепція війни, у центрі якої перебуває людина та її внутрішній світ. Як зазначає дослідниця Віталіна Кизилова, творчість письменників-шістдесятників сформувала альтернативну модель художнього осмислення війни, протиставлену офіційному мілітаризованому дискурсу пам'яті. На відміну від ідеологізованих наративів попередньої доби, їхня проза тяжіє до максимальної достовірності у відтворенні воєнної реальності, уникаючи пафосних узагальнень і штучної героїзації. Звертаючись до власного воєнного дитинства, яке Ліна Костенко метафорично означила як «вбите війною», письменники прагнули віднайти в особистому досвіді прояви людяності, моральної стійкості та духовної надії. Саме ці гуманістичні цінності стають визначальними в їхній художній концепції війни, формуючи новий тип культурної пам'яті, заснований не на героїзації бойових дій, а на осмисленні трагічного досвіду людини. У сучасній українській прозі, присвяченій російсько-українській війні, зазначений концепт набуває нового художнього наповнення. Якщо література про Другу світову війну переважно зосереджувалася на процесі дорослішання дитини в екстремальних умовах, то новітня воєнна проза актуалізує проблематику окупації, вимушеного пере-

селення, втрати дому, руйнування родинних зв'язків, психоемоційної травматизації та посттравматичного досвіду. Дитина постає не лише очевидцем воєнних подій, а повноправним суб'єктом травматичного досвіду, через світосприйняття якого репрезентуються аксіологічні, психологічні й антропологічні виміри війни [2].

Показовою щодо художньої реалізації концепту «дитина і війна» є роман «Доця» Тамари Горіха Зерня. Хоча дитячі образи не належать до центральної системи персонажів роману, саме їхня епізодична поява виконує важливу смислотворчу функцію, концентруючи гуманістичний пафос твору та увиразнюючи дегуманізуючий вплив війни на цивільне населення. Одним із найбільш промовистих є епізод, у якому маленький хлопчик із кліткою, де знаходиться його хом'як, губиться в натовпі людей, охоплених панікою. На рівні поетики цей фрагмент набуває символічного значення. Образ дитини репрезентує абсолютну беззахисність людини перед воєнним хаосом, тоді як клітка з домашнім улюбленцем постає знаковою художньою деталлю, що акумулює семантику мирного життя, домашнього затишку й дитячої безпосередності. Її поява в ситуації масової паніки створює різкий художній контраст між довоєнною повсякденністю та катастрофічною реальністю війни [3, с. 187]. З позицій наратології зазначений епізод функціонує як локальна сцена високої психологічної напруги. Авторка не вдається до масштабних батальних описів, натомість через окрему художню деталь і короткий епізод репрезентує руйнівний вплив війни на найуразливішу категорію цивільного населення – дітей. Панічний натовп постає колективним образом дезінтегрованого суспільства, у якому руйнуються звичні соціальні зв'язки та механізми захисту, а загублений хлопчик перетворюється на узагальнений символ дитинства, позбавленого безпеки, родинного простору та емоційної стабільності.

Дитячі образи в романі «Доця» виконують не лише сюжетну, а й концептуальну функцію. Вони є важливими структурними елементами поетики травми, через які реалізується авторська модель художньої репрезентації війни. Саме через дитячу перспективу письменниця актуалізує гуманістичний вимір твору, демонструючи, що війна руйнує не лише матеріальний простір, а й внутрішній світ людини, позбавляючи дитину базового відчуття безпеки, довіри до навколишнього світу та можливості природного розвитку особистості.

Своєрідного художнього втілення концепт «дитина і війна» набуває також в оповіданні «Вона обирає життя» зі збірки «Неболови. Збірка оповідань» Юлії Ілюхи. У центрі авторської уваги опиняється маленька Ліда – донька прихильника сепаратистських формувань, яка разом з іншими дітьми щодня перебуває поблизу українського блокпоста [4, с. 237]. На рівні художньої організації тексту дитячий образ виконує не лише сюжетну, а й концептуальну функцію, репрезентуючи трагічний досвід дитинства, де війна руйнує природний простір безпеки та гармонійного розвитку особистості. Використовуючи прийом внутрішньої фокалізації, письменниця відтворює воєнну реальність крізь призму дитячого світосприйняття, яке ще не зазнало впливу політичних чи ідеологічних наративів. Для Ліди та її однолітків простір блокпоста не асоціюється зі смертельною небезпекою, а залишається місцем щоденних дитячих ігор, спілкування та безпосередньої радості. Така художня оптика формує

глибокий психологічний контраст між дитячою наївністю та об'єктивною реальністю війни, яка для дорослих постає простором постійної загрози. Особливої смислової ваги набувають сцени взаємодії дітей з українськими військовими та волонтерами. Турбота захисників, які намагаються вберегти дітей від небезпеки й пригощають їх солодощами, набуває символічного значення. Солодощі у творі перестають бути лише деталлю побуту, перетворюючись на художній знак збереження людяності в дегуманізованому просторі війни. Водночас щира дитяча радість увиразнює драматизм ситуації, адже читач усвідомлює, що за цією безпосередністю приховується постійна загроза життю. Показовим є й те, що авторка не наділяє Ліду політичними характеристиками, незважаючи на приналежність її батька до сепаратистського середовища. Таким чином письменниця принципово зміщує акценти з політичного конфлікту на гуманістичний вимір твору, демонструючи, що дитина не може бути суб'єктом ідеологічного протистояння, оскільки завжди залишається його безвинною жертвою. Через цей художній прийом актуалізується одна з провідних ідей сучасної воєнної прози: війна руйнує дитинство незалежно від політичних переконань, соціального статусу чи сімейного оточення. Образ Ліди функціонує як важливий структурний елемент поетики травми. Через нього Юлія Ілюха художньо осмислює феномен зруйнованого дитинства, акцентуючи увагу на моральній відповідальності дорослого світу за долю дітей. Поєднання дитячої безпосередності, символічно навантажених художніх деталей та психологічної достовірності дозволяє авторці створити багатовимірний образ війни, у якому головним об'єктом руйнівного впливу постає не лише фізичний простір, а й внутрішній світ дитини.

Висновки й перспективи подальших пошуків. Проведене дослідження засвідчило, що концепт «дитина і війна» є одним із ключових елементів сучасного українського воєнного дискурсу та важливою тематико-проблемною домінантою новітньої української прози. Успадкувавши гуманістичну традицію письменників-шістдесятників, сучасні автори істотно трансформують художню модель репрезентації дитячого воєнного досвіду, зосереджуючи увагу не лише на процесі передчасного дорослішання дитини, а й на психологічних наслідках війни, втраті дому, руйнуванні базового відчуття безпеки, кризі ідентичності та формуванні травматичної пам'яті. Аналіз роману «Доця» Тамари Горіха Зерня та оповідання «Вона обирає життя» Юлії Ілюхи дозволяє стверджувати, що дитячий образ у сучасній воєнній прозі виконує не лише сюжетотворчу, а й концептуальну функцію. Через дитячу фокалізацію, систему символічних художніх деталей, психологізм, внутрішню характеристику персонажів і поетику контрасту письменники моделюють антропологічний вимір війни, акцентуючи її дегуманізуючий вплив на найуразливішу категорію цивільного населення. Дитина постає не лише очевидцем воєнних подій, а повноправним суб'єктом травматичного досвіду, через світосприйняття якого розкриваються морально-етичні, аксіологічні та екзистенційні проблеми сучасності.

Досліджувані твори демонструють зміну художньої парадигми осмислення війни. Якщо в літературі ХХ століття дитячий образ переважно був пов'язаний із мотивом становлення особистості в екстремальних історичних умо-

вах, то сучасна українська проза актуалізує проблематику колективної та індивідуальної травми, вимушеного переселення, втрати родинного простору й психологічної вразливості дитини. Це засвідчує переорієнтацію воєнного нарративу з героїко-патріотичного дискурсу на антропоцентричну модель художнього осмислення війни, у центрі якої перебуває людина, її внутрішній світ і досвід переживання історичної катастрофи.

Отже, концепт «дитина і війна» у сучасній українській прозі функціонує як важливий структурний компонент поетики травми, забезпечуючи глибоке психологічне та гуманістичне осмислення воєнної дійсності. Подальші літературознавчі дослідження доцільно було би спрямувати на комплексний аналіз наративних стратегій репрезентації дитячого досвіду війни, специфіки функціонування поетики травми, інтермедіальних аспектів сучасної воєнної літератури, а також порівняльне вивчення українських художніх текстів із творами світової літератури про дитинство в умовах збройних конфліктів.

Література:

1. Качак, Т. Б., Близнюк, Т. О. Війна в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024 р. Вип. 209. С. 151–157. URL <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-23>.
2. Кизилова В. Антимілітарний досвід осмислення подій Другої світової війни в українських художніх творах для і про дітей. Літературний образ дитинства в часи кризи ХХ–ХХІ ст. / *Наук.ред. Катожини Якубовської-Кравчик*. Варшава: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021. С. 73–84.
3. Горіха Зерня Т. Доця. Роман. Київ: Видавництво «Білка», 2019. 288 с.
4. Ілюха Ю. Неболови. Збірка оповідань. Харків: Вітат, 2016. 240 с.

Volosianko I. Artistic representation of the “child and war” concept in contemporary Ukrainian anti-war prose

Summary. The article examines the artistic representation of the “child and war” concept in contemporary Ukrainian prose devoted to the Russian–Ukrainian war. The relevance of the study is determined by the rapid development of contemporary war literature and the need for a comprehensive literary analysis of the child image as one of the key carriers of the artistic concept of war. The paper traces the evolution of the “child and war” concept within the Ukrainian literary tradition, from the works of the Sixtiers to contemporary war prose, in which the child character appears not only as a witness to historical events but also as a full-fledged subject of traumatic experience. The methodological framework of the study combines historical-literary, hermeneutic, and comparative-typological methods with elements of narratological and poetic analysis. Based on Tamara Horikha Zernia's novel *Dotsia* and Yuliia Iliukha's short story *She Chooses Life*, the article analyzes the functions of child characters, the specific features of their artistic representation, and their role in constructing the reality of war. The study demonstrates that, through child focalization, psychological depth, symbolic artistic details, interior monologue, artistic contrast, and the poetics of trauma, the authors depict the devastating impact of war on a child's inner world, moral and psychological condition, personal development, and system of values. It is argued that child characters perform not only a plot-forming but

also a conceptual function, embodying the humanistic potential of the texts while representing the anthropological and axiological dimensions of contemporary war prose. The findings indicate that contemporary Ukrainian literature reinterprets the traditional “child and war” paradigm by shifting the focus from the heroic representation of warfare to the artistic exploration of individual and collective trauma, displacement, the loss of home, the destruction of a child’s worldview, and the necessity of preserving humanity under wartime conditions.

Key words: contemporary Ukrainian literature, war prose, anti-war discourse, “child and war” concept, poetics of trauma, artistic representation, child image, psychologism.

Дата першого надходження статті до
видання: 06.07.2026

Дата прийняття статті до друку після
рецензування: 31.08.2026

Дата публікації (оприлюднення)
статті: 01.10.2026